

Al wederom een nieuw tijdschrift!

WILLEM VAN DEN BERG

Op 4 februari 1836 krijgen verschillende vooraanstaande Nederlanders een handgeschreven tekst van J. W. Holtrop, bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, toegestuurd met de volgende inhoud:

Wedelede Zeer geleerde Heer.

Wij¹ hebben de eer U aan te bieden het eerste No. van het Tijdschrift, dat wij voortdurend wenschen uit te geven. Wij vleijen ons met uwe goedkeuring op het doel, hetwelk wij ons hebben voorgesteld, hoezeer wij overtuigd zijn, dat er veel ontbreekt aan de wijze en aan onze eigen middelen om dat doel te bereiken. Deze overtuiging heeft ons genoopt, bij ons berigt,² in het algemeen de medewerking in te roepen van geletterden; doch wij wenschen ons meer bijzonder de medehulp te verzekeren van sommigen, wier kennis zal kunnen vergoeden, wat wij missen, en van wier denk- en handelwijze wij mogen verwachten, dat zij om der zake wille, ons die hulp niet zullen weigeren. Het is daarom, dat wij de vrijheid nemen van ons ook tot U te wenden, met dringend verzoek, om ons uwe medewerking te verleen, waarop wij den grootsten prijs stellen. Bij dit verzoek meenen wij verpligt te zijn nog iets omtrent ons zelve en onze onderneming te zeggen, wat wij in het berigt gezwe- gen hebben. De inlandsche tijdschriften, die over eene of andere bepaalde wetenschap handelen worden alleen door de beoefenaars van die wetenschap gelezen, en kunnen dus niet bijdragen tot de algemeene waardering der werken. In de overige tijdschriften zijn de beoordeelingen veelal oppervlakkig en partijdig, zoo als algemeen

erkend is. Wij rekenden dus als eene behoefte voor onze letterkunde, een nieuw tijdschrift, waarin alle soort van werken grondig en onpartijdig gedaan, en wilden daarom eene poging aanwenden, om in die behoefte te voorzien. Wenschelijk zou het zeker geweest zijn, dat zoodanig een voornemen ware opgevat door meer bekwamen dan wij, doch dit moest ons, zoo wij meenden, niet terughouden van de uitvoering, te minder daar wij anderen wilden uitnoodigen tot medewerking en alleen de meerdere moeite op ons nemen. De geldelijke opofferingen, die wij ons moeten getroosten, maken het voor ons wenschelijk, dat ook anderen, wier gesteldheid dit veroorlooft tot ons doel bijdragen, zonder belooning;³ voor iederen medehelper echter, die het mogt verlangen, hebben wij het honorarium bepaald op f 15,- per blad. Vertrouwende op Uwe goedheid durven wij vragen om antwoord, waarbij wij hopen de verzekering te ontvangen, dat wij, bij voorkomende gelegenheid, op Uwe medewerking zullen mogen rekenen; in welk geval, wij het genoeg zullen hebben, om bij voortdoring het Tijdschrift toe te zenden, in de hoop dat zulks U niet onaangenaam zal wezen.⁴

De pogingen van Holtrop via het aanschrijven van vooraanstaande geleerden een sterk team van medewerkers te verwerven, hebben geen succes. Het aanvankelijk bij de gebroeders Van Cleef te 's-Gravenhage en Amsterdam uitgegeven tijdschrift is snel ter ziele, en het streven om per drie maanden een aflevering het licht te doen zien wordt niet gehaald. In 1836 verschijnen er in respectievelijk februari en mei twee afleveringen, de derde aflevering komt pas in augustus 1837, de vierde in mei 1838. Daarna is het definitief gedaan met het *Driemaandelijksch Tijdschrift*. Kennelijk had Holtrop er zelf ook niet al te veel vertrouwen in. Vóór de eerste aflevering staat een dialogje afgedrukt, dat behalve een beknopte beginselverklaring ook enige twijfel bevat:

Al wederom een nieuw tijdschrift! Hebben wij er dan niet genoeg,
zelfs *ad nauseam usque*?
Voorzeker geëerde vrager.
Maar waarom dan een nieuw uitgegeven?
Juist omdat er zooveel zijn.
Is het nieuwe dan beter?
Lees en oordeel.
Maar ik zie geen mengelwerk, geene gedichten, geene anecdoten!
Die vindt gij in de anderen.
Maar dan zullen de lezers daarvan, uw tijdschrift niet koopen.
Voor hen wordt het ook niet geschreven.
Welk is dan uw doel?
Het titelblad drukt dit uit.⁵
't Is mogelijk dat gij bijval vindt, maar...
Wij zullen zien. --

Met zijn voornemen in zijn periodiek geen mengelwerk, gedichten en anekdotes op te nemen, distantieerde Holtrop zich van de meeste andere tijdschriften, de *Vaderlandsche Letteroefeningen* en *De recensent*, ook *der recensenten* voorop, die sinds jaar en dag als algemeen-culturele tijdschriften behalve kritische besprekingen en verhandelingen over de meest uiteenlopende onderwerpen hun lezers in de vorm van een rubriek *Mengelwerk* ook enige verstrooiing boden. Het is niet onmogelijk, dat de expliciet vermelde uitsluiting van het mengelwerk het debiet van *Driemaandelijksch Tijdschrift* van meet af aan geen goed heeft gedaan. Anderzijds waren er ook die het schrappen van het mengelwerk van harte toejuichten. Bijvoorbeeld Jacob Geel, de bibliothecaris van de Leidse universiteitsbibliotheek die kennelijk ook door Holtrop was benaderd. Op 13 februari 1836 schrijft hij Holtrop een complimenterende brief, waarin onder andere de volgende zinsnede:

Wat ik U bidden mag, onthoudt u steeds van *mengelwerk*; het bederft eene onderneming, zooals de uwe: die kost is voor de *fruges consumere nati*. Het ontbreekt in ons land aan prulmagazijnen niet, maar wel aan een standaard van rigtige beoordeeling in velerlei wetenschap, vooral in het gebied van den smaak'.⁶

Geel is over het algemeen ingenomen met de eerste aflevering, die 156 pagina's besloeg en 7 anonieme reacties bevatte over onderwerpen van uiteenlopende aard, zoals een kritiek op Beets' *Kuser*, een bespreking van de geschriften van Christiaan Huygens, van het verzameld werk van J.M. Kemper, van een studie over het Nederlandse zeezezen en van een geschiedenis van de Duitse filosofie. Eerst geeft hij een algemeen oordeel om vervolgens stil te staan bij elke recensie. Zijn brief is zo heet van de naald een interessant receptiedocument over de ontvangst van het nieuwe tijdschrift bij een kritische lezer:

Macte virtute! Gij hebt allen eer van zulk een begin. Ik zie in Ul[ieder]-stukken eene ernstige poging, om iets degelijkers te leveren, dan men in onze Tijdschriften gewoonlijk vindt. Het bevreemdt u niet, dat ik het eene poging noem: gij hebt mij allen min of meer de houding van menschen, die bij het begin van den winter voor het eerst op het ijs komen: het duurt meestal een poos eer men met vertrouwen voortwandelt, en met zekerheid, dat er balken onder liggen. Ik maak deze aanmerking niet, omdat ik verwaandheid of aanmatiging zou willen prediken; maar de echte kritiek, moet, bij de meeste behoedzaamheid, evenwel steeds eene zekere mate van zelfvertrouwen toonen en vast op haar terrein staan, zal zij vertrouwen aan anderen inboezemen. Maar ik maak deze aanmerking juist, omdat ik in de redactie menschen meen te zien, die een juist begrip hebben van hetgeen zij willen, die gevoelen, waar het hier te lande aan hapert, en zich niet wagen aan de beoordeeling van een boek, over welks onderwerp zij te voren niet reeds *eigene kennis en eigene meening* hebben. Uwe redactie verdient hulp, en ik zal anderen

aansporen zooveel in mijn magt is, om U bijdragen te leveren; mijne gewone bezigheden zijn te veelvuldig om mij tot het leveren van buitengewoon werk te verbinden; maar onttrekken zal ik mij niet.

In vergelijkbare bewoordingen laat een andere aangeschrevene zich uit, de Leidse ordinarius Thorbecke. Hij is in principe bereid om medewerking te verlenen en heeft dat ook gedaan.⁷

Het vertrouwen in de toekomst van het tijdschrift zal bij potentiële medewerkers niet zijn toegenomen toen na de tweede aflevering de uitgave stakte en pas een jaar later werd voortgezet. Hoezeer het voortbestaan van een tijdschrift – ook al in de negentiende eeuw – mede afhankelijk is van een goede relatie met een uitgever, mag blijken uit de opening van zaken door de redactie in de derde aflevering van augustus 1837. De uitgevers, de gebroeders Van Cleef, hadden hun medewerking aan het tijdschrift om een onbenulligheid gestaakt, waarna het tijdschrift werd voortgezet door de Haagse uitgever A.J. van Weelden. De Van Cleefs haakten af toen zij een voor het tweede nummer bestemde vrij zuinige beoordeling van deel 6 van H. Collot d'Escury's cyclus *Hollands roem in kunsten en wetenschappen*, een werk bij hen uitgegeven, onder ogen kregen.⁸

In een brief aan G. W. Vreede van 17 februari 1837⁹ licht Van Holtrop niet alleen zijn intentie met zijn tijdschrift toe, maar licht hij ook een tipje van de sluier op over deze zaak:

Sedert jaren reeds hinderde mij de meestal oppervlakkige of partijdige wijze waarop onze beoordeelende tijdschriften geschreven werden, en wenschen tot beterschap konden niet baten. Met eenige vrienden alhier kwam ik overeen te beproeven of het mogelijk ware, een beoordeelend tijdschrift in den geest (zwakke poging tot navolging) der *Edinburgh en Quarterleij Revieuw's* te geven, onpartijdig, gemotiveerd; het eerste nummer verschijnt; doch bij nummer 2 verklaart de uitgever dat hij hetzelfde niet wil verzenden omdat het hem voorkwam dat men zekeren baron daarin mishandelde. Zulke

tegenstand van iemand, die zich volstrekt met niets anders te bemoeijen had dan met de verzending waarvoor hij zijne procenten trok, daar het boek geheel op onze kosten wordt uitgegeven, – dit zeg ik, hinderde mij zoo geweldig dat ik geene poging wilde aanwenden om een' anderen uitgever te zoeken. De herhaalde aanvraag evenwel van personen welke ik bijzonder hoogacht, om voort te gaan, deed mij daartoe besluiten, en zoo zal thans in februari no. 2 met no. 3 verschijnen.¹⁰

Het was niet de enige hindernis voor de redactie. Het tweede nummer was geopend met een vernietigende recensie door Thorbecke van *Johan de Witt en zijn tijd* van het redactielid P. Simons, culminerend in de slotaline:

De schrijftrant is niet rhetorisch. Wij noemen dat eene deugd, wanneer de afwezigheid eener ondeugd zoo genoemd worden mag. Doch moet hij daarom merg en bloed missen, zenuwloos zijn en onbezielde? Mag men de geschiedenis schrijven, gelijk men, halfslapende, kopijen maakt of betaalde uittreksels?¹¹

Niettemin had de redactie de moed Thorbeckes recensie te plaatsen. Tegelijkertijd poogde men de pijn voor Simons enigszins te verzachten door de volgende mededeling op een afzonderlijke bladzijde te plaatsen: 'de schrijver van het beoordeelde werk is lid der Redactie van dit tijdschrift: hij verzoekt den lezer het werk met de veroordeeling te vergelijken'.

Wanneer ruim een jaar later eindelijk de vierde aflevering verschijnt, neemt de redactie niet langer de moeite om de lezer over deze tweede forse vertraging in te lichten. Evenmin wordt hij ervan verwittigd, dat deze vierde aflevering tevens de laatste is.

Een nieuwe formule die niet aanslaat, mogelijk een gebrek aan medewerkers en ten slotte ruzie met de uitgever, het zijn stuk voor stuk redenen die de opmerkelijk snelle neergang van het *Driemaandelijksch Tijdschrift* zouden kunnen verklaren. Wel gefladderd, maar nooit

opgevolgen, of, om met Geel te spreken, door het te dunne ijs gezakt. De teloorgang kan wellicht ook verklaard worden uit de weinig flitsende, eerder taaie toonvoering van de meeste, veelal omstandige, besprekingen die een bonte rij van zeer uiteenlopende terreinen bestrijkt: wiskunde, sterrenkunde, filosofie, geschiedenis, staatsrecht, onderwijs in Nederland, godsdienstige leerredenen en literatuur. Onmogelijk is het tenslotte niet, dat de doodssteek werd toegebracht door de verschijning, een jaar na het uitkomen van het eerste nummer, van weer een nieuw tijdschrift, weliswaar de kolommen met mengelwerk vullend, maar gestuurd en gestuwd door een krachtige redactie die ook de juiste medewerkers wist aan te trekken en door de gestrengheid van de spraakmakende oordelen al snel bekend stond als 'de blauwe beul', een geuzennaam voor *De Gids*.

Tets vergelijkbaars overkwam in diezelfde jaren een ander tijdschrift met hoge wetenschappelijke pretenties: *Athenaeum. Tijdschrift voor wetenschap en kunst*, uitgegeven te 's-Gravenhage bij de Erven Stark.¹² Het lijkt waarschijnlijk dat de redactie bij de keuze van de naamgeving het tijdschrift *Athenaeum* (1798-1800) van de gebroeders Schlegel voor ogen heeft gestaan. Men zal echter niet de bedoeling gehad hebben die befaamde periodiek van de Duitse romantiek ook te imiteren in kortstondigheid. Niettemin houdt ook het Nederlandse *Athenaeum* slechts twee jaar repertoire. Wat bewoog de redactie, onder aanvoering van P.H. Ghert, een van de weinige kenners van de Duitse romantiek,¹³ bijgestaan door W.F.P. Kiehl,¹⁴ J.J. van Hees van Berkel en J. Bakker Korff, om aan een nieuw tijdschrift te beginnen? In de *Inleiding* op het eerste nummer legt men de troeven op tafel. Anno 1836 is er aan tijdschriften geen gebrek, maar de meeste zijn van middelmatig allooi. Sterker, er zijn er bij 'van welke men zou kunnen zeggen, dat zij bestemd schijnen het middelmatige te bevorderen en de ware wetenschap tegen te werken.' Namen willen ze niet noemen, maar 'ieder oprecht minnaar van de Nederlandse letterkunde zal dat harde oordeel wel moeten beämen.'¹⁵

Een van de middelen om het middelmatige op te krikken is de landgenoot kennis te laten maken met wat er aan voortreffelijks in het buitenland verschijnt. Vandaar, dat men via vertalingen en zakelijke overzichten wil trachten 'den trap van beschaving bij andere Natien te doen kennen.' Men wil voorts duidelijk inspelen op de 'strekking, welke de beschaving, zoo in het algemeen, als hier te lande neemt'. Enerzijds is een levendige belangstelling voor alle 'wetenschappen en kundigheden, die tot het praktische leven, – landbouw, handel, industrie, of anders gezegd, tot de staathuishoudkunde en technologie, – behooren. Met name de werktuigkunde, de toegepaste natuurkunde en scheikunde hebben een hoge trap van volkomenheid bereikt en elke dag brengt wel nieuwe ontdekkingen. Vandaar veel aandacht voor wat er in de buitenlandse tijdschriften, universitaire jaarboeken en geleerde genootschappen in Europa over deze materie verschijnt. Anderzijds is er een toenemende belangstelling en beoefening waar te nemen van de wijsbegeerte, geschiedenis en letterkunde:

De gewichtigste vraagstukken, die de Godsdienst, het Staatsregt, de Zede-, Geschied- en Letterkunde, zoo ook de grondslagen en den omvang der menschelijke kennis, mitsgaders de waarde en het verband der wetenschappen onderling betreffende, zien wij ter sprake brengen en met meerder of minder gelukkigen uitslag, in verschillende schriften, hetzij afzonderlijk, of in een' wetenschappelijken zamenhang behandelen.

De redactie rekent het zich tot haar taak de lezer op de hoogte te stellen van hetgeen op die terreinen in binnen- en buitenland wordt geproduceerd. Welvaart en zedelijke verheffing van de mens dienen hand in hand te gaan. Beide belangen van de mens, 'het eeuwige en het tijdelijke, zijn daarom het doel van ons streven'. Maar ook de kunst in haar verschillende vormen, zoals beeldhouw-, schilder-, dicht-, en toonkunst, noodzakelijk 'tot het begrip der algemeene beschaving' zal ruimschoots aandacht krijgen.

Deze hooggestemde plannen wil de redactie ten uitvoer leggen in maandelijks afleveringen van 'ten minste zes vellen druks in groot octavo', en als het onderwerp er zich voor leent, verlucht met illustraties. Een jaargang, en dat is redelijk prijzig, kost f 12,-, een afzonderlijke aflevering f 1,20.

Bijdragen die in overeenstemming zijn met de strekking van de periodiek worden gaarne ingewacht, als de inzenders hun naam bekend maken aan de redactie. Naamloze stukken daarentegen zullen ter zijde worden gelegd of naar goeddunken van de redactie worden bijgesteld.

De *Inleiding* eindigt een beetje dreigend: in haar beschouwingen en beoordelingen zal de redactie zich ad rem opstellen en niet op de man spelen. Wanneer echter anderen zich niet aan deze 'wet' houden, zal zij 'van het regt van wedervergelding gebruik maken'.

Als men de twee jaargangen doorloopt, mag men constateren, dat de redactie haar best gedaan heeft om haar doelstellingen te verwezenlijken. De anonieme recensies beslaan een groot scala van onderwerpen en worden onder verschillende kopjes als *Opvoeding, kunst, statistiek, letterkunde, toonkunst, letter- en geschiedkundige berigten, kanttekeningen enz, godsdienst, wijsbegeerte, geneeskunde, geschiedenis, staathuiskunde, onderwijs, aangeboden*, waarbij afwisselend Nederlandse en buitenlandse publicaties gedegen beoordelingen krijgen. Drie terreinen lijken favoriet: de letterkunde met interessante beschouwingen over *Macbeth*¹⁶ en *Tieck* en een uiterst negatieve recensie van *Bilderdijs* nagelaten werk, de muziek en de wijsbegeerte (*Kant en Fichte, Schelling en Hegel*).

De beschouwing over Hegel brengt de *Vaderlandsche Letteroefeningen* tot een felle veroordeling over 'den Godverzakenden onzin van Hoogleeraren in de Wijsbegeerte, die zich Christenen noemen'. Dat laat *Athenaeum* niet op zich zitten. In een stuk 'Aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen*' wordt deze 'lasterlijke uitval' met klem van argumenten tegengesproken en tegelijkertijd de *Vaderlandsche Letteroefeningen* op zijn nummer gezet:

uit hoofde de Lezers der *Letteroefeningen* niet allen onze Lezers zijn en wij, in andere gevallen, de smartelijke ondervinding hebben verkregen, dat inderdaad de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, hoe geestloos, oppervlakkig, eenzijdig en onwetenschappelijk, de daarin voorkomende beschouwingen en oordeelvellingen soms ook mogen zijn, niettemin eene zekere mate van gezag bezitten, groot genoeg om vele lieden, in zaken van speculative aard, van eigen nadenken en onderzoek terug te houden (1836, 2, 537).

Even verder heet het, dat 'de *Vaderlandsche Letteroefeningen* onwaardig zijn, zich langer als de tolken der Nederlandsche beschaving te doen voorkomen. Wat moet het Buitenland wel denken van een Publiek, waar oordeelvellingen, als de aangeduide, over de grootste mannen van onze eeuw ingang vinden?' De 'zotteklap van eenen half-geleerden' dient weerlegd. Het is tijd, dat 'de onkunde en ligtvaardigheid van een

Tijdschrift, hetwelk zich het oppergezag in het gebied der Letteren, op eene zoo meesterachtige wijze aanmatig, in een helder licht worden geplaatst' (538). De redactie besluit haar tirade met de woorden:

Die valsche beschaving, die oppervlakkigheid, die eigenwaan en eigenwijsheid, waardoor zij, van God en Gods wijsheid afvallig, zich in alles kenmerkt, is het weefsel, waarin zij, (evenals een kelderspin in haar webbe), zich beweegt. Verbreek dat webbe en zij valt in al hare akeligheid ter neder, om, als een onrein en onreinheid stichtend gedierte te worden vertrappt. Ongelukkig, inderdaad, voor het Vaderland, voor de *Vaderlandsche* beschaving, voor de *Vaderlandsche* Letterkunde, voor de *Vaderlandsche* Godsdienst en Zedelijkheid, dat wij zulke *Vaderlandsche* Letteroefeningen bezitten!

De aframmeling die de redactie hier de *Vaderlandsche Letteroefeningen* toedient is voor die tijd ongekend en laat zien hoezeer men zich wenst te distantiëren van het eigentijdse doorsnee-tijdschrift. Een jaar later zal *De Gids*, die zich in de ondertitel malicieus *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen* noemt, de afbraak van het oudste tijdschrift van Nederland, dat in 1761 sterk begon,¹⁷ maar in de eerste helft van de negentiende eeuw tot middelmatigheid was vervallen, voortzetten.

Zoals gezegd is ook *Athenaeum* geen lang leven beschoren geweest. Na twee jaargangen verdwijnt het tijdschrift geruisloos van het toneel. Had men te hoog gegrepen en potentiële lezers daardoor al snel van zich vervreemd? Het feit dat de redactie, net als die van het *Driemaandelijksch Tijdschrift*, wars was van mengelwerk, zal het tijdschrift voor de gemiddelde lezer in ieder geval minder aantrekkelijk gemaakt hebben. De grote aandacht en waardering voor de eigentijdse Duitse filosofie, waar men in Nederland weinig van moest hebben, heeft zeker ook meege-speeld. *Athenaeum* bleek weliswaar geen eendagsvlieg, maar toch ook geen blijvertje, in tegenstelling tot *De Gids* die in hetzelfde jaar dat *Athenaeum* ophield te bestaan, aan zijn opmars begon. *De Gids* hanteerde vergelijkbare kritische normen als de redactie van *Athenaeum*, maar voorzag zijn

lezers wel van mengelwerk. Aan die knieval naar een publiek dat naast gedegen informatie ook verstrooiing wilde, wenste *Athenaeum* niet mee te doen. Die principiële houding zal het debiet ernstig hebben geschaad.

Zowel het *Driemaandelijksch Tijdschrift* als *Athenaeum* zetten hoog in, mikten op een geselecteerd publiek en behoorden zo in zekere zin tot de gespecialiseerde tijdschriften. Daarover heeft G. J. Johannes in zijn verkennend onderzoek naar de infrastructuur van het Nederlandse tijdschriftenwezen in de periode 1770-1830 opgemerkt, dat een 'werkelijk levensvatbare specialisering en differentiëring pas in de jaren 1820 gestalte begint te krijgen'. Niettemin, aldus Johannes, vertoonden die meer gespecialiseerde bladen hardnekkige tendensen om na korte tijd hun formule te verruimen in de richting van het "totale tijdschrift": het tijdschrift dat alles biedt voor iedereen'.¹⁸ Het *Driemaandelijksch Tijdschrift* en *Athenaeum* deden niet mee aan deze trend en tekenden daarmee hun doodvonnis.